ЖИТИЯТА НА ДВАНАДЕСЕТТЕ ПРОРОЦИ И ПРЕСЛАВСКИЯТ ИМ ПРЕВОД

Румяна Златанова (Хайделберг, Германия)

На Ангелина Минчева
по случай 70-та й годишнина

1.0. Неоценим извор за информираността на юдейското общество във византийска Палестина по отношение на библейските пророци, на техния произход и кончина, на апокалиптичните им предсказания и есхатологични очаквания представя сбирката от легендарни биографични данни за тях, т. нар. Vitae prophetarum.

Най-важните сведения за старозаветните пророци, които в библейските книги липсват, тук са намерили своеобразно обобщение. От друга страна пък, съдържащата се в тях специфична информация улеснява херменевтичната работа над библейския текст. Този вид биографични сборници са важно свидетелство за идейното развитие на Древния свят в преломно за историята на Близкия Изток време - новозаветния първи век сл. Хр. Първоначално те съдържат 23 жития (= ЖПр): на Големите (Исаия, Иеремия, Иезекиил, Даниил) и Малките (Осия, Иоил, Амос, Авдий, Иона, Михей, Наум, Авакум, Софония, Агей, Захария, Малахия) пророци, както и на 7 пророци от историческите старозаветни книги (именувани в еврейския текст на Библията "ранни пророци"): Натан, Ахия, Иоав, Азария, Илия, Елисей, Захария (син Иодаев, 2 Паралип 24.17-22).

В литературно отношение ЖПр се отнасят към кратките биографични съчинения от времето на гръцко-римската епоха, когато биографиите на известни личности и особено пророческите книги и староотеческите предания привличат трайно вниманието на юдейското общество. Важно свидетелство за нарастващия интерес към старозаветните пророци от този период представят текстовете на Новия Завет, както и наличието на многобройни ръкописи и позовавания върху пророческите книги, които се откриват в находките от Кумран. Основният дял на сбирката от ЖПр възниква през I в. сл. Хр. По-голяма част от преданията водят началото си от Палестина (и по-специално от Йерусалим), безспорно влияние оказват и традициите на египетската и вавилонската диаспора. Тъй като използваните в текста легендарни сведения са от много по-ранна епоха, първоначално се смята, че произходът на предполагаемия еврейски протограф предхожда вторично появилите се на християнска почва текстови обработки. След изследванията на Нестле (1893) и Шерман (1907) и най-новите публикации върху апокрифите към СЗ се налага схващането за ЖПр като първоначална творба на юдеи, разпространявана от ранноюдейската епоха предимно в християнски среди. Анализът на Швемер (1994) разкрива несъмнено влияние на превода на 70-те върху езика на житията, което говори за

произход на техния юдейски протограф в гръцкоезична диаспора или сред гръцкоговорещи. Поради това тя предполага, че авторът на ЖПр произхожда от средата на фарисейските книжовници, които оставят най-силен отпечатък върху оформянето на легендарните сказания и съдействат най-вече за съхраняването на юдаизма през следващите векове. Тези предания намират отражение и в НЗ.

За разлика от каноничните или авторските съчинения на античността, разпространението на ЖПр не е било ограничавано от действието на норми и канони. Че тези творби са спадали към обикнатите четива за читателя от периода на късната античност и ранното средновековие личи на първо място от богато разклонената текстова традиция на гръцките ръкописи. Те са обект на редица изследвания, резултатите от които обаче все още не са довели до изработване на критично/и издание/я въз основа на всички апографи, известни на изследователите от XVI век до днес.[1] Дени (1970: 85-90) наброява 33 апографа (без да включва текстовата форма на ЖПр от версията на схолиите и синаксарите). Този списък е отворен за попълване с данни и за други, още неколационирани апографи. В най-новото обхватно изследване публикуваният от Швемер (1996) текст не представя ново издание, а синтез на резултатите от всички досегашните проучвания и издания на ЖПр, придружен с обстоен коментар.

1.1. Гръцки образец.

Актуална и до днес (срв. Сатран 1995:10) е класификацията от критичното издание на Шерман (1907), който различава седем текстови форми (рецензии) на ЖПр според приписването им на определен автор, както и с оглед последованието на отделните жития. Доуточнена и обогатена, тази класификация се явява в отчасти модифициран вид у Швемер (1996: 14-18).

1. Анонимна рецензия An1. Най-ранният запазен препис на ЖПр изобщо - Codex Marchalianus Vat. gr. 2125 от VI в. - представя текстова форма, отличаваща се с допълнения в резултат на християнска обработка от II в. нататък и наличие на някои съкращения. Текстът се обнародва от Нестле (1893) и заляга в основата както на критичното издание на Шерман (1907), така и на тези от Дени (1987) и Швемер (1995). Сатран (1995:121-128) помества като приложение към изследването си английски превод на An1. За осветляване особеностите на тази рецензия Шерман колационира и други 8 преписа (по-късно Дени 1970 прибавя към тях още 17). Последните се отличават с редица християнски интерполации и вторични агиографски допълнения, така че предлагат смесена текстова форма, означена у Швемер като An2.

[1] В Париж се подготвя критично издание на всички езикови версии: Vitae prophetarum - Indices apostolorum discipulorumque. Ed. M. Petit, F. Dolbeau & alii; славянският текст се обработва от Ж. Жоане, а коментарът от Ж.-Д. Дюбоа. Вж. Пети 1992: 1040.

Швемер	1. Recensio anonyma, II-VIII в.	Шерман
An1 **An2**	Нестле 1893: 10, текст:16-35; Шерман 1907а: 15-19, 1907б: XXIV-XXIX, текст: 68-98; Дени 1970: 87; Швемер 1995:17	**D** **D**[1]
Vat.gr. 2125	Q = cod. Marchalianus, Vat. gr. 2125, VI в.; Суит 1902: 144-145; [4]1930: VIII; факс. изд.: Гоца-Лузи 1890: 11-24; Нестле 1893: текст 16-35; Джеликоу 1968: 201-202; Мецгер 1981: 94-95; Дени 1987: текст 869-870	
Paris gr. 841	X в.	
Leid.Voss. F46	X в.	
Coisl. 224	fol. 18-24v, XI в. Тишендорф 1855: 110-119 (с Coisl.120 = Ep 2)	
Coisl. 205	fol. 250, XI-XII в. Нестле 1893: 13	
Messan.gr. 63	XII в.	
Vatic.gr. 1974	fol. 100-107v, XII-XIII в.	
Barber. 555	XIII в.	
Vatic.gr. 697	XIII-XIV в.	
Paris.gr. 1712	fol. 65, XIV в.	
Oxf. Bodl. 131	Oxf. Bodl. Barocc.131, fol. 73v, XIV в.	
Mosqu. 155	1345	
Philadel. 1141	XIV-XV в. Хол 1886: 29-39 (fol. 109-113v); Халкин 1957, Nr. 1589 a	
Monac. 551	XV в.	
Matrit. 4644	XV в.	
Coisl. 116	XV в.	
Brit.Mus. Add.	32643	

2. Текстова форма Ep1.Приписва се на св. Епифаний Кипърски (315-403), но се основава на An1, в сравнение с която се отличава със старателна стилистична обработка на някои епизоди в духа на християнската агиография. Апокалиптичните предсказания на пророците изцяло са премахнати, което издава намесата на християнски редактор след обявяването на свободата за християнско изповядване през 313 г. Шерман датира окончателното ѝ оформяне през VI в.

Швемер	2. Epiphanii recensio prior, VI в.	Шерман
Ep1	Нестле 1893: 10-11, текст: 16-35; Шерман 1907а: 2-6, текст: 46-115; Шерман 1907б: XIII-XVII; текст: 3-25; Дени 1970: 85-86; Швемер 1995:14-15	**A**
Paris 1115	Nat.Bibl., fol. 228v-233, 1276 (препис на ръкопис от 759 г.). Торинус 1529; Ценер 1612; Петавиус 1622: 393-413; Нестле 1893: 16-35	
Oxf.auct.		

E4 II	fol. 5v-17v, XV в.
Sin.gr. 976	fol. 45-56, XVI в. Халкин 1957: II, 221, Nr. 1585

3. Рецензия Dor, приписвана на Доротей, епископ на Тир (303-362), според по-късни източници - отъждествяван с придворен служител и мъченик по времето на Диоклетиан. Оформя се през III/IV в. (според Шерман), т.е. преди VI в. (Швемер 1995:14) и бива включена по-късно в съставената в началото на VII в. Пасхална хроника (629; Диндорф 1832). Става известна на научния свят най-напред в превод на латински от Мускулус (1577). Характеризира се с краткост на изложението (особено при житията на Дванадесетте пророци), поради което Шерман 1907 я определя като първична текстова форма на ЖПр, а Рислер 1928 изготвя превод на немски език. Особеност представя наличието на християнски месиански "свидетелства", които са вмъкнати пред същинския текст на житията. Те не се вземат под внимание от старобългарския преводач.

Швемер	3. Dorothei recensio, преди VI в.	Шерман
Dor	Шерман 1907а: 6-14, 1907б: XVIII-XXII, текст: 26-55; Рислер 1928: 871-880; Дени 1970: 86; Швемер 1995:15-16.	**B**
Vind.gr. 77	fol 269v, XIII в. Диндорф 1832: 274-302 = PG 92: 360-397 лат. превод: Мускулус 1577	
Vatic.gr. 1941	X в. PG 92, 360-397	
Monac.gr. 557	XVI в. PG 92, 360-397	

4. Втора по-ранна рецензия на Епифаний Ep2, която възхожда към An1. Характеризира се с непълен състав на ЖПр от историческите книги, което не засяга цялостта на ЖПр към Книгата на Дванадесетте пророци. Налице са добавки по текста на 70-те.

Швемер	4. Epiphanii recensio altera, III-VI в.	Шерман
Ep2	Тишендорф 855:110-119; Шерман 1907а: 14-15, текст 46-115 (C); ЖПр: XXII-XXIV, текст 55-67; Дени 1970: 86; Швемер 1995:16	**C**
Coisl. 120	fol. 217v-223, X в. Тишендорф 1855:110-119 = PG 43: 415-428	
Vatic.gr. 423		
Hieros. 34	X в.	
Laur.Plut. IV, 6	X в.	
Paris 1085	fol. 226v-249v, XI в. непълен. Клостерман 1895:32; Ерхард 1900: 117	
Coisl. 258		
Paris.gr. 1315	fol. 248v, 1001, с преписвачески грешки	
Paris. 854	fol. 200 v, XII в., с преписвачески грешки	
Oxf.Baroc. 206	XIII в.	
Vind.gr. 184	fol. 18v, XIII в.	

Vind.gr. 89	fol. 116v, XIII в.
Marcian. 498	fol. 298-305v, XIII-XIV в.
Napol. II A 27	fol. 305v, XIII-XIV в.
Paris. 2496	XIV в.
Vatic.gr. 620	fol. 305, XVI в.
	fol. 52-60, XVI в.
	XVI в.

Вторични версии към по-горните текстови форми представят:

5. Т.нар. **схолии** в тълкуванията към книгата на Дванадесетте пророци от блаж. Теодорит Кирски (393-460) и Теофилакт Охридски (Български), XI в., които извличат ЖПр от един и същ източник, чийто архетип е застъпен от Monac.gr. 472, XI в.

Швемер	5. **Recensio scholiis adiecta**, V-VI в.	Шерман
	Шерман 1907a: 19-21; ЖПр: XXX-XXXII, текст 98-104; Дени 1970: 87; Швемер 1995:18	**E**
Monac.gr. 472	XI в. PG 81: Осия 20v, Иоил 35v, Амос 37v, Авдий 40v, Иона 48v, Михей 51v, Наум 55r, Авакум 55r, Софония 58v, Агей 62r, Захария 77v, Малахия 82v	
August.membr.	4°, IX-X в., PG 81: 10-11	
Laur.plut. XI/4	XI в. PG 81: 1632-1988.	
Tht	Теодорит Кирски: PG 81, 1632-1987: Осия 1362, Иоил 1633C, Амос 1664C, Авдий 1709C, Иона 1724D, Михей 1741D, Наум 1789D, Авакум (липсва), Софония 1837C,	
Thph	Агей 1861D, Захария 1876D, Малахия 1961D	
	Теофилакт: PG 126: 817-1189: Осия 817C-D, Авакум	
Ambros. 433	904B-D (=Ep2), Иона 968B-D, Наум 1048C, Михей	
Ambros. 260	1189D	
	IX в. ЖПр: Иоил, Авдий, Иона, Авакум, Софония	
	X-XI в. ЖПр: Софония 20, Агей 33v, Захария 35	

6. Версия на гръцките **менологии и синаксари**: черпи свободно от текста на ЖПр. Обикновено той е допълнен с извлечения от пророческите книги, които имат за цел да напомнят за високите етически повели на пророците и ги представят като образци за подражание. Тази нова обработка на житийния текст има по-различно развитие в ръкописната традиция, поради което не е релевантна за реконструкцията на архетипа на посочените по-горе рецензии и не се включва в наблюденията на Шерман, Швемер, както и в настоящата работа.

Към гръцките синаксари и менологии на XI в. възхожда славянският агиографски календарен сборник Пролог с кратки жития.

Швемер	6. Гр. **менологии и синаксари**	Шерман

	Нестле 1893: 59-64; Шерман 1907a: 21-22; Негойта 1965; Дени 1970: 87-88; Швемер 1995:18	**F**
	За менологиите вж. Делейе 1897; 1989; Ерхард 1897; 1936ff; Халкин ^{3}1957; Бек 1959: 273 За синаксарите срв.: Делейе 1902; Бек 1959: 251, 267-275; Ханик 1985; Словарь 1987. За слав. Пролог срв. напр. Иванова 1992; Петков 2000; библиографски данни също у Велковска 2002: 225, 230	

Във връзка с включването на ЖПр в гръцките синаксари и съотв. в славянския Пролог все още редица въпроси остават недостатъчно осветлени:

Кога се въвеждат дни за паметта на старозаветните пророци в богослужебната практика? На кои дати? И защо? Кога и къде възниква преводът на славянския Пролог?

Като приложение към изданието си Нестле (1893: 59-64) помества таблица на датите за честване паметта на пророците за римската (според Acta Sanctorum, Martyrologium Romanum), гръцката (по неточно наречения синаксар "Menologium Basili Imperatoris": Il Menologio1907, т.е. Месецослова на имп. Василий II, ок. 985) и етиопската (по Коптския Синаксар) църква. За Дванадесетте пророци се отбелязват следните дни за паметта им според гръцките Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae (Делейе 1902/1954 - по т. нар. Cod. Sirmondianus XII-XIII в.) и Menologium (Халкин 1957), които се приемат и се следват и в българската богослужебна практика до днес:

An1 = Q	**Synaxarium**	**Menologium**	**Бълг. месецослов**
Осия	17 октомври	17 октомври	17 октомври
Михей	14 август	14 август	14 август
Амос	15 (16) юни	15 (16) юни	15 юни
Иоил	19 октомври	19 октомври	19 октомври
Авдий	(18) 19 ноември	19 ноември	19 ноември
Иона	21 (22) септември	22 септември	22 септември
Наум	1 декември	1 декември	1 декември
Авакум	2 декември	2 декември	2 декември
Софрония	3 декември	3 декември	3 декември
Агей	16 декември	16 декември	16 декември
Захария	8 февруари	8 февруари	8 февруари
Малахия	3 януари	3 януари	3 януари

1.2. Структура.

заглавието е засвидетелствана в Vat.gr. 2125 (Шерман 1907б: 93), в съкратен вид е налице като въведение към ЖПр и в Симеоновия изборник от X в.:

ὀνόματα προφητῶν καὶ πόθεν εἰσὶ καὶ ποῦ ἀπέθανον καὶ πῶς καὶ ποῦ κεῖνται.	Имена на пророците и откъде са и къде са починали и как и къде са погребани.	Ѥпифьнииѥво... тогождє о ѓ҃с҃. пророкꙋоткоꙋдоу бы. (+ѡ҃ коихъ о҃ць Увар XVII в.) или къдє изм҃ѣша 254г29-255а2 Изб

По времето, когато ЖПр възникват, старозаветните пророчества често се схващат в 'апокалиптичен' смисъл. Поради това и пророчествата от Житията са свързани с визиране на исторически катаклизми по отношение на юдейския народ и се отнасят за края на времената в духа на дуалистичната пророческа концепция за историята (срв. Шиваров 1996). Месиянски възвестявания липсват изцяло. В текста на ЖПр признаците на този край на историята преди есхатологичното настъпване на "Деня Господен" се въвеждат с характерната формула ἔδωκεν τέρας - дастъ чоꙋдо, след което следва индивидуално формулираното предсказание на пророка.

Основният текст = An1 е в основата на всички преводи на езиците на Древната църква - латински, сирийски, арменски, грузински, етиоптски, арабски, ирландски, еврейски (срв. Швемер 1995, I, 18-25), включително и на старобългарски език.

2.0. Преславският превод.

Старобългарският превод, извършен в Преслав през X век, досега не е подлаган на специално изследване. Засвидетелстван е в многобройни преписи, отразяващи тълковната нелитургична рецензия на пророческите книги (срв. Златанова 1998: 40-46). В края на пророческия текст към всяка книга[2] са добавени жития на съответните пророци. Те се включват и в енциклопедичния Симеонов изборник, съхранен в Светославовия препис от 1073 (станал родоначалник на много други апографи в староруската книжнина от XIII до XIX в.). В настоящето изследване обект на наблюдение първоначално са житията на Дванадесетте пророци (= XIIПр).

На текстологичен анализ се подлагат 9 достъпни ни апографа от български, руски, украински, сръбски и молдавски произход (в хронологична последователност):

Izb Мо ГИМ Син 31Д, (Русия, 1073). Горский, Невоструев 1859: № 161. Симеонов сборник... 1991: 255а3-257а14.

---

[2] Става въпрос за сбирка от дванадесет книги, чиито автори се изявяват от IX до V в. пр.Хр. До окончателното му писмено фиксиране текстът на голяма част от тези книги е подложен на многовековно развитие - на устно предание, редактиране, допълване, преработка, осъвременяване и т.н.

pb СПб ГРБ F.I.461 (България, 1350-1370). Златанова 1998: 48-79,
m 135-247.
Москва ГИМ, Сб. Щукин № 507 (Молдова, 1475). Златанова 1998:
s 80-110, 135-247.
СПб ГРБ, Соловецкий монастырь № 717, Собр. Каз ДА (Русия, 1492). Порфирьев, Вадковский, Красносельцев 1881-1887, I: 153-
f 157 [№ 134 (694)]; Евсеев 1905: LXIII [№ III.15]; Матиесен 1983: 22 [№ 46].
182 СПб ГРБ F.I.3 (Украйна, XV в.). Евсеев 1897: 62 [№ 3]; 1905: LXII [№ III.6]; Клосс 1971; Матиесен 1983: 20 [№ 25].
su Мо ГИМ Собр. Чудовское № 182 (Русия, XV в.). Евсеев 1905: LX [№ III.1]; Матиесен 1983: 28 [№ 100].
b СПб БАН 24.4.28. ”Супрасльский сборник” Матфея Десятого, Собр. Срезн. (Русия, 1507). Алексеев, Лихачева 1978; Матиесен
t 1983: 19 [№ 16].
Bucureşti Bibl. Academiei Nr. 84 (Сърбия, 1550-1560). Яцимирский 1905: 64-65, 253-254; 1906: LIX-LXII; Васиљев, Љ., Гроздановић, М., Јовановић, Б. 1980.
СПб РНБ Троицко-Серг. Лавра № 89 (Русия, XV-XVI в.). Евсеев 1905: LXIV [№ III.18]. Ексцерпиран е наличният текст по Туницкий 1918.

Не са засвидетелствани жития за следните пророци: Осия в pb, b, Иоил в b, Наум и Софония в pb и m. Текстът на ЖПр се разпределя по следния начин:

ЖПр	**Izb** 1073	**pb** 1350-70	**m** 1475	**s** 1492	**f** XV в.	**182** XV в.	**su** 1507	**b** 1550-60	**t** XV-XVI
Осия	255а3-13	Ø	196а1 2-17	22а2-11	8б1-7	13а^{1}20-13а^{2}2	7б30-35	Ø	31.10-16
Иоил	255б3-8	190б 24-29	46а26-30	30а10-15	11б21-25	18а^{1}15-23	9б30-33	Ø	43.7-10
Амос	255а13-21	202а 2-8	56б24-30	45а5-11	18а6-11	27б^{1}5-15	13б18-21	79б10-16	64.17-22
Авдий	255в21-255г2	204а 5-11	59б13-26	47б19-48а2	19а26-19б2	29а^{2}5-16	14б1-5	81а21-81б2	68.22-27
Иона	255б8-255в21	207б 26-208 а12	63б25-64а24	53а8-53б12	22а16-22б11	32а^{2}29-32б^{2}12	16а2-18	83б24-84а25	76.7-29
Михей	255а21-255б3	216а 10-14	72а5-15	64б25-65а5	27б8-12	39б^{2}1-8	19а1-5	90б6-11	
Наум	255г2-17	Ø	Ø	70б18-71а1	30а20-27	43а^{1}22-43а^{2}5	20б1-5	93а17-25	
Авакум	255г17	224б	80^{2}а6-	79б15-	33а11-	48б^{1}21-	22а3-	96б1-	

	-256б21	13-225а9	30	80а19	33б8	49а^{1}7	20	97а5	
Софрония	256б21-30	Ø	Ø	85а4-9	36а29-36б3	51б^{2}27-52а^{1}3	23б26-29	100а14-18	
Агей	256в1-10	336а 15-18	196а1 8-21	87б8-13	38а21-25	53а^{2}30-53б^{1}7	24б24-27	102б6-10	
Захария	256в10-256г25	336а 19-30	196а2 2-196б3	100б10-101а1	48а5-18	61б^{1}8-30	30а13-21	114а23-114б12	
Малахия	256г25-257а14	336б 1-8	196б4-13	105а1-14	51а15-26	64а^{1}16-64а^{2}4	31б22-29	118а12-22	

Последованието на пророческите жития е хронологично (= 70-те, също Изб 1073) или следва подредбата на пророческите книги. МТ вмества 'апокалиптичния' Иоил (счита се, че книгата му се появява между 597 и 587/6 пр.Хр.) между пророците на VIII в., което е налице и в превода на XIIIПр. Различия се наблюдават само по отношение на първите осем пророци. Очертава се следното последование:

An 1	**An 2**	**Dor**	**Ep 2**	**Izb 1073**	**Schol**	**XII Pr**
Осия *Михей* *Амос* Иоел Авдий Иона Наум Авакум Софония Агей Захария Малахия 70-те Мх/Ам	Осия Амос Михей Иоел Авдий Иона Наум Авакум Софония Агей Захария Малахия = 70-те	Осия Амос Михей Иоел Авдий Иона Наум Авакум Софония Агей Захария Малахия = 70-те	Осия Амос Михей Иоел Авдий Иона Наум Авакум Софония Агей Захария Малахия = 70-те	Осия Амос Михей Иоел *Иона* *Авдий* Наум Авакум Софония Агей Захария Малахия = 70-те Ин/Авд	Осия Иоел Амос Авдий Иона Михей Наум Софония Агей Захария Малахия = МТ, Vulg	Осия Иоел Амос Авдий Иона Михей Наум Софония Агей Захария Малахия = МТ, Vulg

Прави впечатление, че след Осия в An1ca разменени местата на Амос и Михей, което противоречи на подредбата на Дванадесетте пророци и не намира оправдание в последованието на тези книги нито в Талмуда, нито в превода на 70-те. Вероятно Книгата на пророк Михей се приписва в случая на пророк Михей, Иемблаев син (3Цар 22) от времето на царете Ахав (871-852 г.) и Йосафат (867-846 г.), който живее преди пророк Амос.

Еврейската равинска традиция отнася пророк Авдий към IX в. пр.Хр., по времето на цар Ахав (871-852 г.). Съобразявайки се вероятно с нея преводачът на Изб 1073 помества житието му след това на пророк Иона. Повечето изследователи обаче отнасят възникването на Авдиното "Видение" по времето на Вавилонския плен (587-536 г.). Старата еврейска традиция е съхранена дори и от анонимната палестинска рецензия, на която

е бил подложен текстът на Дванадесетте пророци по 70-те, фрагментарно засвидетелстван в свитъците 8ḤevXIIgr от Naḥal Ḥever (Тов 1990) в Юдейската пустиня.

2.1. За установяване на застъпените от старобългарския преводач рецензии по отношение на техния състав и текстологично-лингвистични особености в сравнение с гръцките образци (по изданието на Швемер 1996, Synopse) е необходимо да се пристъпи към:

1. Колациониране на отделните преписи, за да се отдели основата на антиграфа, от който е изготвен даден апограф, както и типовете наслоения от съответните преписвачи в тяхната хронологична и локална проява. Тяхното систематизиране дава възможност за реконструкция на съответния антиграф и/или дори на протографа.

2. Избор на основен апограф (в случая това изискване важи само за пророческите книги ХІІПр) за реконструкция на архетипа, представител на съответната преводаческа рецензия за всяко пророческо житие поотделно. Текстологичният анализ, проведен в по-ранни публикации (срв. Златанова 1994, 224-228), показа, че този архетип е бил глаголически.

3. За Изб е възможно предприемането на реконструкция в рамките на старобългарските книжовни норми на глаголическа основа, тъй като е известно, че основната част на Изб 1073 е преписвана от глаголически източник (Симеоновият сборник 1991: 142).

3.0. Като откъс от подготвяно цялостно изследване и издание на ЖПр привеждаме наблюденията си върху Житието на пророк Осия (ЖОс), което подлагаме на коментар по отношение 1. на съдържателната страна, 2. на езиково-текстологичните му особености. Пророк Осия е автор на първата книга от ХІІПр, възникнала в резултат на пророческото му служение през последния и твърде кризисен период от историята на Северното израилско царство - между 750 и 725 пр.Хр., по време и след смъртта на цар Йеровоам II (784-748 пр.Хр.). Прор. Осия се интересува главно от заветните отношения между Яхве и Израил и от историята, свързана с Изхода. Застоя и упадъка на религиозния и духовен живот, природните бедствия, съживеното идолопоклонство и религиозен синкретизъм с ханаанското езичество, пораженията след войната с Асирия (и падането на Самария в 722 пр.Хр.) пророкът разглежда като възмездие за Израил, който е нарушил заветните си задължения към Господа. Затова призовава към "възвръщане на истинската социална и лична правда, изместена от външно следване на религиозните обреди" (Уйлямс 1994: 212) от властници, свещеници, народ. Единственото бъдеще на Израил е изгнанието, което ще върне хората обратно към Господа в истинско покаяние и трайно общение.

Преводачът на Житието, поместено в тълковните пророчества, следва първичната гръцка рецензия An1/An2. Тя лежи в основата и на ранната Епифаниева рецензия Ep2, използвана от преводача на Изб 1073, цитира се

и в тълкуванията на Tht. И в двата случая преводачите на старобългарска почва избират текстови форми с интерполирана християнска интерпретация на пророческото предзнаменование (**чоудо**) за есхатологичното идване на Спасителя - тогава, когато (Ep2) свещеният дъб в Силом ще се раздели на 12 части - алегорично представяне на дванадесетте апостоли, следващи дошлия сред хората Господ (Иисус). Това ще да е причината за появата на глаголна форма в мн.ч. в m s f 182 t su, т.е. че чрез 'тях' (а не както е в An2 чрез 'него') **съпасєтъ сѧ**... **вьсѣ ѕємлѣ**. В Ep2 формулата се въвежда като пряка реч с φησίν / **рєчє**, докато в An2 - като непряка реч, предадена чрез конструкцията Acc.c.inf.: ἥξειν Κύριον. Темата за есхатологичното обединяване на разпиляната юдейска диаспора, както и тази за Съдния ден, са основни теми на ЖПр. Дъбът в Силом символизира обаче и събирането на дванадесетте племена (срв. и Иисус Навин 24: 1-25), когато в Силом се установява общонародното светилище (шатрата/скинията на събранието) на израилтяните. Преводът на 70-те интерпретира думите на ИсНав (когато пред скинията на Бога Израилев той подновява Завета с народа и поставя камък под дъба като свидетелство до свършването на света, подобно на скрижалите с Десетте заповеди от Синайския Завет) есхатологично, както е това и в ЖПр (без да се търси задължително пряка връзка с текста на 70-те). По тази причина се говори за дъб - δρυς, а не за теревинт в Силом, който напомня за есхатологичния съд, а с числото 12 се подчертава значението на предзнаменованието за спасителното събиране на богоизбрания народ на Яхве в края на времената (срв. Ос 14:6). В този случай ЖОс отразява явно ранноюдейски традиции.

3.1. Независимо от краткостта на текста, проведеният анализ на ЖОс според достъпните ни апографи от тълковните пророчества на ХІІПр показва наличие на варианти, свързани с естествената за развоя на езика вариативност в рамките на едни и същи преводачески принципи и норми, т.е. тези апографи застъпват особеностите на една текстова форма.

3.1.1. Разночетения, немотивирани от гръцкия образец, се явяват предимно в m. Те са свързани с формообразуването, с лексиката или със следване на определени правописни норми.

а. Предпочитане на контрахирана форми вм. по-архаична дълга при причастие е налице в m и f: **ꙗвлъшомѹ** m f : **ꙗвльшѫѹмѹ** s 182 t su.

б. Някои недоглеждания от страна на преписвача на m се дължат на неправилно съгласуване поради разсеяност, възможна е появата им при писане под диктовка или поради неразбиране на образеца, срв. лявата колонка: мн.ч. вм. ед.ч., м. р. вм. ж.р., ед.ч. вм. мн.ч.

3.1.2. Други текстови различия без съответствие в гръцки образец са свързани с добавяне/изпускане на лексикален елемент във всички апографи или само в m (а), добавяне на съюзи **и**; само за m 182 su - на **ꙗко** (б):

а. 1: **ѡ асл҃мофьскыѫ + ꙁемлѧ** m s f 182 t su за ἐκ Βελεμώθ Ø; 2: **вѫдеть +** **въ| двнадесѧте** m за γενήσονται Ø δώδεκα; 2: **въслѣдъ ходѧща** s f 182 t su за ἀκολουθοῦντες: Ø **ходѧща** m;

б. 2: **и съ ч҃лкы** m s f 182 t su за Ø ἀνθρώποις An2;

2: **ꙗко прїидеть** m 182 su за ἥξειν: Ø **прндеть** s f t.

3.1.3. Наличие на лексикална синонимия в рамките на славянските апо-графи. Срв. 2: **прндеть г҃ь** s f 182 t su : **прїидеть б҃ъ** m за κύριον An1.

3.1.4. Специфичен проблем представя предаването на многобройните собствени и местни имена в житийните текстове. В редица случаи славянските апографи отразяват наличната вариативност в гръцките източници. Т. напр. за древния религиозен център Сило(м), където в първите дни от израилското нашествие в Ханаан е разположена скинията на събранието, а по време на съдиите - главното еврейско светилище, е налице точно съответствие само в m, докато в Изб е налице явно смесване с името на йерусалимския Силоам(ски водоем) Σιλωάμ:

2	Σηλώμ An1/2, Σιλώμ Tht ἐν Σιλώμ Ep 2	**селомь** m	**соломѡнъ** s f t su; **съломонъ** 182, **въ снлоамѣ** Izb 1073

Загадки предизвиква появата на еднократно споменатото в началото на Житието родно място на прор. Осия: Βελεμώθ/Βελεμών/Βελαμών от страната на племето Исахар. Друг пророк от това племе по данните от ЖПр не е известен. Налице са многобройни тълкувания за мястото на Иблеам/Билеам/ Ивлеам (Jibleam/ Balamon/ Belemoth) на територията на племето на деветия син на Яков - Исахар (в Северното царство), почти универсално идентифициран с Bel'a-meh/Bal'am; Yivle'am (в сирийски ръкописи означен като Abelma-chola) - силен крепостен град, който пазел достъпа към южните граници на Израелската долина. Че селището не загубва значението си "für die nationalen Hoffnungen der kleinen Judäa" (Швемер 1996: II, 5) и през ранноюдейската епоха се потвърждава косвено от споменаването му в кн. Юдит (IIв. пр.Хр.), което е важен аргумент за датиране на биографичните данни за прор. Осия и определяне времето на тяхното възникване.

Не по-малко въпроси възникват във връзка с означението на това местно име в старобългарския превод на ХІІПр: ἐκ Βελεμώθ - ѿ аслѣмоѳ - ьскыѫ ꙁемлѧ m s f 182 t su. Аслѣмоѳьскъ не е засвидетелствано в нито един палеославистичен речник, т.е. среща се за първи път в ЖОс като hapax legomenon. Въз основа на изготвените речници към изданието на тълковната рецензия на ХІІПр (Златанова 1998) се установява наличие на 410 лексеми, характерни единствено за ХІІПр. От тях 296 са хапакси, от които 123 се отбелязват извън пророческия текст - в тълкуванията, въвеждащите сказания и житията. В Изб 1073 съответствието е: отъ велемоѳа.

3.2. Преводачът на Изб 1073 следва изцяло кратката Епифаниева рецензия Ep2. При съпоставка с тълковните пророчески апографи се отбелязват разночетения (лява колонка), някои от които отразяват типични за работата на преславските книжовници иновативни процеси, свързани с

а. предпочитане на неудължена аористна форма за 3 л. ед.ч.:

2: да Izb 1073 ἐδωκεν даcть m s f 182 t su

б. предаване на конструкцията Acc.c.inf. чрез Dat.c.inf., докато m s f 182 t su заменят инфинитива с ꙗко + praes. в

2: прити господоу ἐλθεῖν Κύριον ꙗко прїидеть гдь m s f 182 t su

в. иновация е замяната на предложен творителен падеж с препозитивен:

в. иновация е замяната на предложен творителен падеж с препозитивен:

1: въ миром Izb 1073 ἐν εἰρήνῃ миромь m s f 182 t su

г. предпочитание на притежателния суф. **-овъ** пред типичния за тълковната рецензия *-jь:

1: **исахарова** Izb 1073	'Ισ(σ)άχαρ	**исахарѣ** m] -**рѫ** s f 182 t su
1: **венровъ** Izb 1073	Βενρί	

д. наличие на лексикален вариант, типичен за Преславския книжовен център (ЖОс 1), както и ново четене за μέ́ρος (ЖОс 2) без гръцко съответствие:

1:**племене исахарова**	τῆς φυλῆς 'Ισσάχαρ	**колѣна исахарѣ** m s f 182 t su
2: **раздѣлить сѧ на** **вї доубьца**	μερισθῇ εἰς δώδεκα μέρη	**раздѣлнт сѧ на дванадесѧте** **частїи** m s f 182 t su

е. веднъж се отбелязва и по-точно следване на гръцкия словоред в Изб:

1: ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ An2 Ep2 **въ своѥ ꙁемли въ мирꙋ** Izb 1073	**миромь въ своѥи ꙁемли** m s f 182 t su

4.0. Предлаганата по-долу реконструкция представя ЖОс в неговите две старобългарски текстови форми редом до тези на гръцките образци по изданието на Швемер (1996: II).

Диференциращите, но в по-голямата си част съвпадащи признаци на вариантите от пророческите апографи се основават на различни антиграфи за m и s f 182 t su, които обаче възхождат безспорно към предполагаем общ протограф. Той е в основата на предлаганата реконструкция на старобългарския превод, застъпващ главно анонимната гръцка рецензия An1/2. На разположение в съответния скрипторий обаче са били и текстовете на други гръцки рецензии, към които, при необходимост, книжовниците са се обръщали в процеса на работата си и които намират точно означение в реконструирания текст. Разделението по глави и стихове следва изданието на Дени (1987: 868-871).

В образеца на Изб 1073 е била застъпена кратката Епифаниева рецензия на ЖПр, която именно се подлага на превод в Преслав.

Реконструкцията представя стандартизираната, конструирана правописна норма на глаголическите архетипове (само **ѣ**; три графеми за носовките: **ѧ, ѫ, ѭ**; **г** за **ѳ**; **ѕ** => **ꙁ**; епентетично l'; **шт**; **-ъи** < ***-ъи**/**-ъj**, **-ии** < ***-ьи**/**-ьj**, **-иѥ** < ***-ьк**; **ѵ** за гр. υ в чужди думи). Морфологични, синтактични и лексикални особености не се реконструират, но се вземат под внимание по правилата на текстологията (Maas 1957).

Други съкращения:

+, add.	Добавяне	>, om.	изпускане
pr.	Praemittit, -unt	Гр. Ø	Гр. липсва

Гр. Наличие на различия в превода (морфологични, лексикални, смислови, синтактични, словоредни)

] след скобата следва разночетене към стоящата пред нея форма

| отделя вариант от останалата част на коментираното съчетание

ЛИТЕРАТУРА

Алексеев, Лихачева 1978 **А. А. Алексеев, О. П. Лихачева.** Супрасльский сборник 1507 года. - *Материалы и сообщения по Фондам Отдела рукописной и редкой книги Библиотеки Академии наук СССР,* Ленинград, 54-88.

Бек 1959: H.-G. Beck. *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*. München.

Бернхаймер 1935: R.Bernheimer. Vitae Prophetarum. - *Journal of the American Oriental Society*, 55, 200-203.

Василев, Грозданович, Йованович 1980: Љ. Васиљев, М. Гроздановић, Б. Јовановић. Ново датирање српских рукописа у библиотеци Румунске академије наука. - *Археографски прилози*, 2, 41-70.

Велковска 2002: Е. Велковска. Система на византийските и славянските богослужебни книги в периода на възникването им. - *Средновековна християнска Европа: Изток и Запад. Ценности, традиции, общуване.* София, 220-236.

Делейе 1897: H. Delehaye. Les Ménologes grecs. - *Analecta Bollandiana* 16, 312-329.

Делейе 1898: H. Delehaye. Le Ménologe de Métaphraste. - *Analecta Bollandiana* 17, 448-452.

Делейе 1902: H. Delehaye. *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sirmondiano nunc Berolinensi.* Adiectis synaxariie selectis [Propyleum ad Acta Sanstorum. Novembris]. Bruxelles, ^{2}1954.

Дени 1970: A.-M. Denis. *Introduction aux pseudépigraphes grecs d'Ancien Testament.* Studia in Veteris Testamenti pseudepigrapha, Vol. 1. Leiden.

Дени 1987: A.-M. Denis. *Concordance grecque des pseudépigraphes d' Ancien Testament.* Louvain-la-Neuve, 868-871.

Джеликоу 1968: S. Jellicoe. *The Septuagint and Modern Study.* Oxfort.

Диндорф 1832: L. Dindorf. *Chronicon Paschale,* ad Exemplar Vaticanum I. Bonn, 274-302 (= PG 92: 1865, 360-397 [XII Pr 364-377]).

Евсеев 1897: И. Евсеев. *Книга пророка Исаии в древнеславянском переводе.* Санктпетер-бург.

Евсеев 1905: И. Евсеев. *Книга пророка Даниила в древне-славянском перево де.* Москва.

Ерхард 1897: A. Ehrhard. Symeon Metaphrastes und die griechische Hagiographie. - *Römische Quartalschrift* 11, 531-553.

Ерхард 1900: A. Ehrhard. *Die altchristliche Literatur und ihre Erforschung.* Freiburg.

Ерхард 1936: A. Ehrhard. *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche: von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*. Bd. I-III, 1. Leipzig, 1936-1943, III, 2. Berlin, 1952.

Златанова 1994: R. Zlatanova. Zur kritischen Ausgabe des altbulgarischen Zwölfprophetenbuchs. Das Buch Ioel. - *Anzeiger für slavische Philologie* 22/2, 207-241.

Златанова 1998: Р. Златанова. *Книга на Дванадесетте пророци с тълкован ия.* Старобългарският превод на Стария Завет. Том 1. С офия.

Иванова 1992: Кл. Иванова. Пролог. - *Старобългарска литература. Енц иклопедичен речник.* София, 372-373.

Клос 1971: Б. М. Клосс. Книги, редактированные и писанные Иваном Че рным. - *Записки Отдела Рукописей.* Москва, 32, 61-72.

Клостерман 1895: E. Klostermann. *Analecta zur Septuaginta.* Leipzig.

Коза-Луци 1890: I. Cozza-Luzi. *Prophetarum codex gr. Vatic. 2125, vetustate lectionum, notationibus unicus aeque et insignis phototypice editus auspice Leone XIII.* Rom.

Матиесен 1983: R. Mathiesen. Handlist of Manuscripts containing Church Slavonic Translations from the Old Testament. - *Polata knigopisnaja* 7, 18-33.

Менологий 1907: *Il Menologio del Basilio II* (Cod. Vaticano Greco 1613), 2 Bde. [Codices e Vaticanis Selecti phototypice expressi 8.]. Rom.

Мецгер 1981: B. M. Metzger. *Manuscripts of the Greek Bible. An Introduction to Greek Palaeography*. New York, Oxford.

Милчетич 1911: I. Milčetić. Hrvatska glagoljska bibliografija. Zagreb.

Мин 1859: J.-P. Migne. *Patrologia graeco-latina.* T. 81. Petit-Montrouge, col. 1545-1988.

Мускулус 1577: W. Musculus. - *Maxima bibliotheca veterum patrum et antiquorum scriptorum*, III. Lugduni, ^{8}1677.

Негойта 1965: A. Negoita. La vie des prophètes selon le synaxaire de l'église

grecque. - *Studia Semitica Philologica necnon Philosophica Ioanni Bacos dicata*. Hrsg. S. Segert. Bratislava, 173-192.

Нестле 1893: E. Nestle. Die dem Epiphanius zugeschriebenen Vitae Prophetarum in doppelter griechischer Rezension. - Nestle, E.: *Marginalien und Materialien*, II. Tübingen, 64 c.

Овчинникова-Пелин 1989: **В. О. Овчинникова-Пелин**. *Сводный каталог м олдавских рукописей, хранящихся в СССР. Колекция Ново-Нямецкого монастыря (XIV-XIX вв.).* Кишинев.

Панаитеску 1959: P. P. Panaitescu. *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei RPR,* I. Bucureşti.

Петавиус 1622: D. Petavius.

Пети 1992: M. Petit. Vitae prophetarum. - *Dictionnaire de spiritualité.* Paris, t. 31, 1036-1041.

Петков 2000: Г. Петков. *Стишният пролог в старата българска, сръбска и руска литература (XIV-XV век).* Пловдив.

Планк 2000: P. Plank. Synaxarion. - *Lexikon für Theologie und Kirche.* Bd. 9. Freiburg, Basel, Rom, Wien, Sp. 1173-1174.

Порфирев, Вадковски, Красноселцев 1881-1887: И. Я. Порфирьев, А. В. Вадковский, Н. Ф. Красносельцев. *Описание рукописей Соловецкого монастыря, находящихся в библиотеке Каза ньской Духовной Академии,* I-III. Казань.

Рислер 1928: P. Rießler. *Altjüdisches Schriftum ausserhalb der Bibel.* Übers. und erl. Freiburg, Heidelberg, (^{5}1984), 871-880.

Сатран 1995: D. Satran. *Biblical Prophets in Byzantine Palestine. Reassessing the Lives of the prophets.* [Studia in Veteris Testamenti pseudepigrapha, vol. 11]. Leiden, 121-128.

Симеонов сборник *(по Светославовия препис от 1073 г.).* Т. 1. Изследвания и текст. София.

Словарь *книжников и книжностей древней Руси.* 1987. 1: XI - первая полови на XIV в. Ленинград, 376-381 (Пролог).

Суит 1901-1905: H. C. Swete. *The Old Testament in Greek According to the Septuagint I-III.* Cambrigde, III, ^{4}1930.

Суит 1902: H. C. Swete. *An Introduction to the Old Testament in Greek.* Cambridge, 1902. Rev. by R. R. Ottley. Cambridge. (Преизд. New York, 1968).

Тишендорф 1855: A. Tischendorf. *Anecdota sacra et profana.* Leipzig, 110-119 (= PG 43, 1864, 415-428).

Торинус 1529: A. Torinus изд. *Epiphani Episcopi Cypri de Prophetarum vita et interitu, commentarius graecus, una cum interpretatione è regione latina.* Basileae.

Торей 1946: C. C. Torrey. *The Lives of the Prophets. Greek Text and Translation.* Philadelphia.

Торинус 1529: A. Torinus изд. *Epiphani Episcopi Cypri de Prophetarum vita et interitu, commentarius graecus, una cum interpretatione è regione latina.* Basileae.

Торей 1946: C. C. Torrey. *The Lives of the Prophets. Greek Text and Translation.* Philadelphia.

Тов 1990: E. Tov. *The Greek Minor Prophets scroll from Naḥal Ḥever (8ḤevXIIgr). The Seiyâl Collection I* [Discoveries in the Judaean Desert, VIII]. Oxford.

Туницки 1918: Н. Л. Туницкий. *Книги XII малых пророков с толкованиям и в древнеславянском переводе, I: Книги Осии, Иойля, Амоса, Авдия и Ионы.* Сергиев Посад.

Уйлямс 1994: *Библейски речник.* Превод на New Concise Bible Dictionary. Ed. D. Williams. Oxford 1989. София.

Халкин 1957: F. Halkin. *Bibliotheca hagiographica graeca,* 3. Bde., Subsidia hagiographica 8a. Bruxelles.

Халкин 1984: F. Halkin. *Novum auctarium bibliothecae hagiographicae graecae*. Subsidia hagiographica 65. Bruxelles.

Хамакер 1833: H. A. Hamaker. *Commentatio in libellim de vita et morte prophetarum, qui graece circumferuntur sive disputatio historico-chronographica, de locis, ubi prophetae hebraeorum nati et sepulti esse dicuntur*. Amsterdam.

Ханик 1985: Chr. Hannick. Hagiographie. III. Orthodoxe Kirchen. - *Theologische Realen-zyklopädie.* Bd. 14. Berlin, New York, 371-377.

Хол 1886а: I. H. Hall. A Hagiologic Manuscript in the Philadelphia Library. - *Journal of Biblical Literature* 6, 3-39.

Хол 1886б: I. H. Hall. Notes on the "Lives of the Prophets". - *Journal of the Society of Biblical Literature and Exegesis* VI, 97-102.

Хол 1887: I. H. Hall. The Lives of the Prophets. - *Journal of the Society of Biblical Literature and Exegesis* VII, 28-40.

Ценер 1612: J. Zehner. *Divi Epiphanei (ut vulgo nominatur) liber de vitis prophetarum Graece.* Impressus Schleusingae. Sumptibus Thomae Schüreri, typis Sebastiani Schmuccij.

Швемер 1994: A. M. Schwemer. Die Verwendung der Septuaginta in den Vitae Prophetarum. - *Die Septuaginta zwischen Judentum und Christentum.* Hrsg. M. Hengel, A. M. Schwemer [Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 72]. Tübingen, 62-91.

Швемер 1995: A. M. Schwemer. *Studien zu den frühjüdischen Prophetenlegenden. Vitae prophetarum.* Bd. 1. *Die Viten der großen Propheten Jesaja, Jeremia, Ezechiel und Daniel. Einleitung, Übersetzung und Kommentar.* Tübingen. Bd. 2.

Die Viten der kleinen Propheten und der Propheten aus den Geschichts-büchern. Übersetzung und Kommentar. Tübingen, 1996 [Texte und Studien zum antiken Judentum, 49; 50].

Швемер 1996: **A. M. Schwemer**. *Synopse zu den Vitae Prophetarum.* Auszug aus: Studien zu den frühjüdischen Prophetenlegenden, Bd. 2. Tübingen, 1-76.

Шерман 1907а: **Th. Schermann**. *Propheten und Apostellegenden nebst Jüngerkatalogen des Dorotheus und verwandter Texte.* [Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, Bd. 31, 3]. Leipzig.

Шерман 1907б: **Th. Schermann**. *Prophetarum vitae fabulosae indices apostolorum discipulorumque domini Dorotheo, Epiphanio, Hippolyto aliisque vindicata inter quae nunnullaprimum edidit recensuit schedis vir. cl. Henr. Gelzer usus prolegomenis in dicibus testimoniis apparatu critico instruxit*. Leipzig.

Шиваров 1996: **Н. Шиваров**. Старозаветната есхатология - поява, развитие и значение (Православно библеистично изследване) . - *Годишник на Софийския университет, Богословски факултет*, Т. 3 [1999], Нова серия, 67-159.

Яцимирски 1898: **А. И. Яцимирский**. *Славянские рукописи Нямецкого монастыря в Молдавии.* Москва.

Яцимирски 1905: **А. И. Яцимирский**. *Славянские и русские рукописи румынских библиотек.* С.-Петербург.

Яцимирски 1906: **А. И. Яцимирский**. *Из истории славянской письменности в Молдавии и Валахии XV-XVII вв. Введение к изучению славянской литературы у румын.* Санктпетербург.

DIE VITAE DER ZWÖLF PROPHETEN UND IHRE ÜBERSETZUNG VON PRESLAV

Rumjana Zlatanova

Resümee

Die *Vitae Prophetarum* - eine Sammlung von legendären biographischen Berichten über die Propheten des Alten Testaments - wurde im 1. Jh.n.Chr. auf Griechisch abgefaßt und in alle Sprachen der alten Kirche übersetzt.

Erstmalig wird die im 10. Jh. in Preslav entstandene älteste slavische Übertragung der Zwölfpropheten-Vitae einer textologischen und typologischen Untersuchung bezüglich Umfang, Vollständigkeit der Übersetzung, Verhältnis zu den griechischen Vorlagen, sprachliche Besonderheiten, Rezensionstypen unterzogen. Dabei werden neun Textzeugen bulgarischer, russischer,